

DE LANGARMIGE APEN VAN NED. INDIË.

(HYLOBATES, ILLIGER — GIBBON, CUVIER.)

DOOR

J. HENDRIK VAN BALEN.

De langarmige apen vormen een zeer karakteristieke groep, die, zooals hun naam reeds aanduidt, zich kenmerken door hunne lange armen. Deze zijn zóó lang, dat als zij in opgerichte houding loopen, de voorhanden den grond raken en men kan zeggen dat deze armen den staart vervangen, die bij deze apen geheel ontbreekt. De achterste armen of beenen zijn veel korter. Ofschoon de borst sterk gewelfd is schijnen deze apen toch slank, omdat de lendenstreek dun is, evenals bij de haas. Het hoofd is klein en ovaal; het gezicht vertoont gelijkenis met dat van den mensch. Het haar is dikwijls dik en zijdeachtig en zwart, bruin, bruingrijs of geel van kleur. Geen van hen overtreft de lengte van 3 voet. Door hun lichaamsbouw en door de manier, waarop zij zich voortbewegen, naderen zij het meest den orang-oetan.

Zij leven in het gebergte, waar hun eigenlijk gebied binnen de grenzen der vijgenbosschen blijft. Ofschoon echte bergbewoners, overschrijden zij toch zelden eene hoogte van 1400 meters. Zij leven in kleine troepen aan de minder steile hellingen en de bergruggen. Bij de nadering van menschen snellen zij ijlings bergafwaarts en verdwijnen in de duistere valleien. Zij houden zich nagenoeg alleen in de kruinen der hoogstammige boomen op, waar zij zich van den eenen boom op den anderen slingeren, alsof zij vliegen. Zelden of nooit komen zij op den grond. Hun luid geschreeuw weergalmt uren ver door de uitgestrekte eenzame dalen en spelonken.

De vier in onze Oost-Indische bezittingen voorkomende soorten, zijn de volgende:

Hylobates syndactylus, *H. variegatus*, *H. concolor*, *H. leuciscus*.

Volgens s. MÜLLER bewonen twee, n.l. *H. syndactylus* en *H. variegatus* Sumatra, één, n.l. *H. leuciscus* Java en *H. concolor* Java en Borneo. Volgens den ongenoemden schrijver van het werkje: »*Mémoire sur les Quadrumaines*», enz. bewoont *H. variegatus* ook Java en *H. leuciscus* ook Sumatra. BREHM maakt er zich wat *H. leuciscus* aangaat, van af met »alle groote eilanden van Indië».

De Siamang ook Imbo genoemd (*H. syndactylus* CUV., *Simia syndactyla* RAFFL., *Pithecus syndactylus* DESM.), is de grootste en meest bekende der vier. Dr. HAGEN zegt uitdrukkelijk, dat deze tot Sumatra beperkt is en dat hij, met uitzondering van de hoogvlakte van Tobah, op geheel Sumatra voorkomt. Die hoogvlakte, welke uit boomlooze vlakke savannah's bestaat, biedt den Siamang geen geschikte verblijfplaats, doch op de omringende bergtoppen kan men hem overal vinden.

Door het uitroeien der wouden, een gevolg van de tabakscultuur, is de Siamang in de kuststreeken, ten minste van Deli, bijna geheel verdwenen en teruggedrongen in de bergwouden. Het is nog niet lang geleden, zegt dr. HAGEN, dat zij overal in Deli in menigte voorkwamen en men op iedere plantage er eenige in gevangenschap vond. Men kocht ze voor één dollar, terwijl men omstreeks 1881—83 er reeds zes voor moest betalen. Bij het vellen der wouden door de Batta's werden er veel gevangen, die op enkele boomen, welke men nog had laten staan, waren gevluht. Toen hij te Tandjong Marawa in Serdang vertoefde, kon hij ze op 100 M. afstands van zijne woning nog gadeslaan; de wouden rondom weergalmden van hun morgenconcert en bij eene wandeling daarin kon men er zeker van zijn meerdere troepen te zullen zien.

De Siamang die, wat zijn lichaamsbouw betreft, het meest op den mensch gelijk is, recht opstaande, ongeveer een meter hoog. Nauwkeuriger is de maat van vingertoppen tot teenspitsen 1.30 tot 1.57 M. De maten van mannetjes en wijfjes afzonderlijk toonen aan dat de mannetjes grooter zijn. De romp met den kop meet 0.41 à 0.50 M. en de lengte der beenen is 0.485 tot 0.535. De lengte der armen is 0.685 à 0.775 M. Vergelijkt men deze lengte met die van de armen van een volwassen man, dan zal men zich een denkbeeld

kunnen vormen van de lengte der armen, in verhouding tot die van het lichaam.

De kop is van middelmatige grootte; de oogen liggen diep in het hoofd; de neus is breed en plat; de kin weinig vooruitspringend; de wenkbrauwen worden gevormd door enkele stijve haren en de ooren worden door het haar geheel verborgen. Evenals de gorilla bezit hij een keelzak. De armen, welke met zeer dik haar zijn bedekt, zijn zeer krachtig gevormd. De duim van de voorhanden is zeer klein en van een nagel voorzien, hij is zeer achterwaarts geplaatst en juist in tegenovergestelde richting als de andere vingers; de wijsvinger is bijna even lang als de middelvinger maar de beide andere zijn korter. De beenen, als ik mij duidelijkshalve zoo mag uitdrukken, zijn veel korter dan de armen; de duim staat afgezonderd en alle vingers zijn van nagels voorzien, terwijl de middelvinger niet langer is dan de andere; de tweede en derde vinger van achteren af zijn door huidvliezen met elkaar verbonden tot aan de gewrichtsverbinding van het tweede met het derde lid.

Het geheele lichaam is bedekt met dik haar, fraai glanzend zwart van kleur, dat soms langer is dan de duim van een man; het koolzwarte kale gezicht is omgeven door een rand van witte of grijze haren.

De Siamang is een gezellig levende aap. Men treft ze gewoonlijk aan in troepjes van 4 à 10 stuks. Zij houden zich bij voorkeur op in de hoogste boomtoppen, waar zij nu eens in hangende dan in zittende houding bezig zijn. Treft men er een alleen aan, dan kan men zeker zijn met een afgedwaald dier te doen te hebben. Dr. HAGEN zag slechts eenmaal een Imbo die geheel alleen was en zich op den grond bevond. Het was op een boschweg, dat, ongeveer twintig pas vóór hem, een Siamang uit het bosch te voorschijn kwam en in opgerichte houding recht het pad overstak. Hij liep op karakteristieke wijze, de beide lange armen als krukken op den grond steunend en zijn lichaam daar tusschen door slingerend, precies als iemand die op krukken loopt.

Deze manier van gaan, welke volkomen gelijk is aan die van den orang-oetan, neemt hij alleen aan, zegt Dr. HAGEN, als hij snel vooruit wil komen. Evenzoo heeft hij ook opgemerkt bij gevangen dieren dat zij met moeite op hunne korte kromme beenen konden staan. Zij waggelden en strekten dan de lange armen recht uit om zich in evenwicht te houden. Een afstand van veertig voet konden sommigen

op deze onbeholpen manier afleggen; geeft men hen daarentegen de hand, dan kunnen zij tamelijk goed voortkomen, iets wat bij iederen aap het geval is.

De Siamangs zijn bekend om hunne ochtend-blafconcerten. »Nabij groote bosschen'', zegt J. B. NEUMANN, »zal men deze apen een blafkoor hooren aanheffen dat niet van welluidendheid ontbloomt is.'' Dr. HAGEN is uitvoeriger: »Vóór 9 tot half 10 in den morgen laat de Imbo zelden zijn geblaf hooren. Eerst na het ochtendmaal verzamelt de familie zich op hare speelplaatsen, de hooge boomen, en daar heffen zij, terwijl zij traag spelen, hun helsch concert aan, zoodat tusschen half tien en half twaalf de wouden er van weergalmen. Het is op een afstand van veel meer dan een uur te hooren, onder gunstige omstandigheden wel op den dubbelen afstand, zoodals ik op mijne reis naar het bergplateau van Tobah ondervond; want daar was het helsche concert der Imbo's, welke in de wouden van het onliggende woudgebergte huisden, meer dan 10 kilometer ver te hooren.

Het bestaat uit een chromatischen toonladder, die met een diepen, hollen, door eenen voorslag begeleiden toon begint, die als *oe-poehp* klinkt en, aanvankelijk langzaam, steeds hooger en sneller wordt en eindelijk tot zóó'n helsch jubelen en blaffen stijgt, dat hem, die zich juist onder den boom, waar zij zitten, bevindt, hooren en zien vergaaf. Het is een in de hoogste faussettonen klinkend, luid uitgeschreeuwd *jaah*, dat onder juichen, brullen, schreien en jammeren langzamerhand in een klokkend *wou-wou-wou* eindigt. De toonladder wordt gewoonlijk slechts door een der leden, zeer waarschijnlijk den Pater familias, voorgezongen, ofschoon ook hier en daar een ander familielid op eigen gelegenheid zijn *oepoehp* daartusschen laat hooren; bij het krachtige *jaah* valt echter de geheele familie unisono, met alle kracht hunner respectabele longen in. In weerwil daarvan is dit *jaah* niet zoover te hooren als het diepe, holle, door den krachtigen galm van den kropachtig opgeblazen keelzak teweeg gebrachte *oepoehp*.

Gedurende het concert zit de geheele familie kalm en rustig tusschen de gaffelvormige takken van den boom of schommelt langzaam en elkander plagend op hun tak.

Ook des nachts verneemt men nu en dan het geblaf van den Siamang, maar dit verschilt geheel van hun ochtendconcert. Het zijn dan korte haastig uitgestooten tonen, die als een klokkend *hoehoehoe* klinken. Hierdoor worden de andere dieren gewekt en gewoonlijk beginnen dan ook de Loetong-apen te schreeuwen. De Maleiers zeggen, dat de imbo's

dan rondsluipende tijgers of andere dieren gezien hebben en de andere dieren willen waarschuwen.

Is men onbemerkt den boom genaderd en vuurt men op den troep, dan wordt het plotseling doodstil en de geheele familie is als door tooverslag verdwenen. Men moet goede oogen hebben en vlug rondom zich kunnen zien", zegt Dr. HAGEN, »om te bemerken hoe de Imbo's zich gezamentlijk pijsnel, en toch bijna geruischloos, hals over kop van hunnen hoogen afzonderlijk staanden boom in het lager liggende groen schijnen te storten; schijnen, want in waarheid laten zij zich niet vallen maar slingeren zich, door middel van hunne lange armen, zóó snel en zonder veel steunpunten noodig te hebben, naar beneden, dat het volkomen den schijn heeft alsof zij vallen, zooals SNELLEMAN terecht aanmerkt. Heeft men misgeschoten, dan zijn er, nadat de troep in het dichte gebladerte verdwenen is, een goed oog en nog sneller voeten voor noodig om een van den troep nogmaals onder schot te krijgen; want de Imbo slingert zich, met behulp van zijne outzettend lange armen en wijd om zich heen grijpende handen, met eene overbluffende snelheid van tak tot tak, van boom tot boom, zonder de korte kromme beenen te gebruiken, zoodat de jager beneden vlug moet loopen om met hem gelijk te blijven. Op de vlucht is hij nooit verlegen, want hij weet lang van te voren welken tak hij grijpen moet. Is men zoo gelukkig in een bosch den weg, welken zoo'n dier door de takken neemt, ongestoord te kunnen gadeslaan, dan maakt dat geruischloos, bijna spookachtig voortglijden, vliegen had ik haast gezegd, van het groote koolzwarte dier door de boomen een merkwaardigen, om zoo te zeggen huiveringwekkenden indruk."

Heeft men hem in de engte gedreven of aangeschoten, zoodat hij niet meer zoo snel voort kan, dan weet hij zich in een gaffelvormigen met slingerplanten begroeiden boontak te verbergen, zoodat er niets van hem te zien is. Is een arm verbrijzeld, dan hangt hij aan den anderen nog zeer lang eer hij valt, en ook dan weet hij zich voort te slepen, en wee den jager die hem dan onvoorzichtig te na komt. Met alle kracht van zijne nog bruikbare ledematen pakt hij zijn vervolger bij de kleederen, en begraaft zijne schrik-inboezemende, bijna een duim lange tanden woedend in zijn vleesch. In het nauw gebracht erlangen zij een dollen moed, zegt NEUMANN, en weten zich hardnekkig te verdedigen. Zij wijken niet, maar gaan dan steeds aanvallenderwijs te werk.

Dr. HAGEN beschrijft een roerend voorval op de jacht. Hij had een

wijfjes-imbo aangeschoten en het dier hing aan een tak, wat niet lang meer kon duren. Plotseling grijpt zij naar hare borst en werpt hem een klein zwart jong voor de voeten. Terstond daarop stort zij naar beneden. Het dier was blijkbaar bevreesd geweest onder het vallen haar jong te bezeeren. »Na dit voorval», zegt Dr. HAGEN, »had ik den moed niet meer imbo's te schieten.»

Het jong had een arm gebroken en stierf, ondanks de zorzvuldigste verpleging. Het was zeer jong en erg dun behaard, en het gezicht was vol vouwen en rimpels. Gewoonlijk trok het diertje een gezicht alsof het schreide.

De Siamang heeft een intelligent gezicht met levendige zwarte oogen. De intelligentie van het dier openbaart zich voornamelijk in gevangenschap. Zelfs oude dieren, maar voornamelijk de jongen, worden zeer tam en vertrouwelijk, als men zich maar veel met hen bemoeit.

Een kennis van dr. HAGEN bezat sedert jaren een imbo, die vrij rondliep en wiens gehechtheid aan zijn meester de schrijver wonderbaar noemt. Eene dame bezat er een, die zich geheel als een kind gedroeg; het droeg kleederen, zat het liefst op den schoot der dame, gaf op bevel den bezoekers de hand, enz.

Ofschoon ook NEUMANN mededeelt dat de imbo zich spoedig aan bepaalde personen hecht, is zijne bewering, dat hij in gevangenschap niet lang leeft, maar meestal binnen het jaar sterft, eenigszins in strijd met die van dr. HAGEN. Misschien bedoelt NEUMANN echter imbo's die opgesloten werden gehouden.

Ook BENNET, die een imbo ter reisgezel had, noemt hem slim, levendig en voor gehechtheid vatbaar. Du VAUCEL verhaalt ons een merkwaardig staaltje van intelligentie van deze apen. »Het is een vreemd schouwspel,» zegt hij, »om deze apen hare jongen naar de rivier te zien dragen, alwaar zij ze, in weerwil van hun tegenspartelen, wasschen, afvegen en in de zon laten drogen en aan hunne zindelijkheid een tijd en zorg wijden, welke menig menschenkind beschaamd zou kunnen maken.»

Volgens dr. HAGEN moeten de imbo's omstreeks de maanden Augustus en September hnnne jongen voortbrengen. Slechts in de tweede helft van het jaar schoot hij wijfjes met jongen en de jongen der 2 Augustus, 20 September en tusschen Juli en October geschoten wijfjes waren 10 dagen oud, terwijl een ander, op 1 November gekregen, naar zijn oordeel en dat der Maleiers, een maand oud was.

De 10 dagen oude jongen zaten zeer ruim in hun huid, wat een

merkwaardig gezicht was, daar deze met ontelbare vouwen en plooiën als het ware hing over een ontzettend mager, beenderig lichaam. Het gezicht verkreeg door die talrijke rimpels en de ingezonken wangen een zóó sterk lijdenden trek, als men slechts bij stervende zuigelingen ziet. De kleur der huid was bruinachtig vleeschkleurig en op de plaatsen van het gezicht, de borst, de buik en den binnenzijde der beenen nagenoeg naakt; de overige deelen waren slechts spaarzaam met lange zwarte haren bezet.

De Saroedoeng (*Hylobates agilis* Cuv., *H. variegatus* NEUMANN, ook *Oungko*) onderscheidt zich door zijne mindere grootte van den Siamang en door de kleur. Volgens NEUMANN komen er drie variëteiten voor: de witte (*Oungko poetih*), de grijszwarte (*Oungko itam*) en de bruine of roodbruine. De witte is het zeldzaamst en moet, geheel afwijkend van de andere soorten, slechts gepaard leven.

Men kent deze *Hylobates* van de zuidwestkust van Sumatra, van de Oostkust, van het Palembangsche en uit Siak. NEUMANN neemt dan aan dat hij tot iets noordelijker dan Siak voorkomt, maar verder niet. In Assahan trof hij hem niet aan.

De Saroedoeng verschilt niet alleen in grootte maar ook in zijne gewoonten zeer van den Siamang. Hij leeft veel meer alleen of in paren dan andere soorten; de witte komt slechts in paren voor. Hij is zeer zeldzaam en zijne vlugheid is bewonderenswaardig. Als een pijl vliegt hij van den eenen boom op den anderen. Hij is daarbij zeer schuw en ontvliedt bij de nadering van een menschelijk wezen. Nauwelijks heeft hij een schaduw van gevaar bemerkt of hij is verdwenen. Hij is niet minder intelligent dan de Siamang en niet minder levendig. Als men zijne lange magere ledematen ziet zou men niet gelooven, dat hij met groote spierkracht begaafd is. Hij maakt zich spoedig boos en is begeerig en gulzig, gevoelig voor genegenheid, als hij in gevangenschap staat verkeert, en dikwijls zeer opgewekt.

NEUMANN, die in de gelegenheid was er een in gevangenschap waar te nemen, zegt: »Hij was niet vastgebonden maar liep los rond en hij maakte in alle woningen in den omtrek visites. Men behandelde hem overal goed en gaf hem wat te eten. Hij had zijn slaappleats dicht bij de woning van zijn meester, den controleur, op een boom. Tegen etenstijd verscheen hij geregeld, kwam door het venster binnen en slingerde zich met behulp van zijne lange armen behendig op een hoek van de tafel, waar hij rustig bleef zitten en de hem toegesto-

ken beten met een zacht, vragend, ietwat klokkend huhuhu! in ontvangst nam. Als er vreemden aan tafel waren, kwam hij slechts aarzelend en als zijn meester hem riep, maar verdween bij de geringste sterkere beweging dadelijk door het venster. Door zijn meester liet hij zich gaarne liefkoozen en streelen en overal waar hij kwam gedroeg hij zich zóó bescheiden en aardig, dat hij in den geheelen kampong een vertroetelde gast was.

De Kalawat, zooals de Dajaks deze noemen, *Hylobates concolor* MÜLL. *Hyl. mülleri* MART., is de derde van dit viertal. De Maleiers van Bandjermassin noemen hem ook Oewa-oewa. Hij moet veel gelijkenis vertoonen met *Hyl. leuciscus*, doch bij eene nauwkeurige vergelijking toch gemakkelijk daarvan te onderscheiden zijn.

De kleur is altijd een geelachtig bruin, bij het eene voorwerp donkerder, bij het andere lichter. De borst en de buik zijn altijd veel lichter dan de overige lichaamsdeelen, meestal geelachtig bruin, wat vooral toepasselijk is op de voorwerpen van de westkust van Borneo, terwijl die van de zuidkust gewoonlijk donkerbruine handen en achterdeelen hebben, ja dikwijls bijna zwarte. Alle voorwerpen van deze soort hebben een witachtig gele dwarsstreep over het voorhoofd, zoowel mannetjes als wijfjes.

De Kalawat komt op Java en op Borneo voor, op laatstgenoemd eiland meer bizonder in het zuidoostelijk deel.

In zijne levenswijze en gewoonten komt hij overeen met de volgende.

De Oewa *Hylobatus leuciscus*, KUHL., *Gibbon Cendie*, CUV. *Simia leucisca* SCHREB., wordt ook wou-wou genoemd, naar het geluid dat hij laat hooren. De kleur van deze aap is gewoonlijk op rug en armen grijs, aschkleurig of geelachtig grijs, maar nimmer bruinachtig. Het gezicht is gewoonlijk donker, omringd door een cirkel van witachtige of grijze haren; handen en voeten zijn altijd donker; bij oude voorwerpen wordt de borst zwartachtig.

Deze soort komt alleen op Java voor, waar hij uitsluitend de wouden bewoont.

Het voorkomen van den Oewa is melankoliek en schuchter. Hij houdt zich bij voorkeur in de hoogstammige wouden, op de kruinen der bergen, op eene hoogte van 4000 voet boven de zee op. Men ontmoet hen gewoonlijk in kleine troepjes van 3 à 4 stuks. Het is een schuw en vlug dier, dat zich bij het minste gerucht snel uit

de voeten maakt. Als hij alleen is, is hij zeer voorzichtig; hij klimt om te slapen in den top van een boom, zet zich daar neer met het hoofd op de borst gezonken en verborgen achter de handen. In zoo'n houding is hij natuurlijk gemakkelijk te schieten.

Hij voedt zich bij voorkeur met de vruchten van *Ficus nivea*, *depressa*, *conica*, *fistulosa* en *scaberrima*, de *Flacourtia*, *cataphracta*, eene soort van *Ilex*, en andere sapprijke vruchten.

In gevangenschap, als hij jong is en gewend aan den persoon die hem heeft verzorgd, is hij mak, leerzaam en zeer vlug; hij houdt zich dan gaarne bezig met aan een boomtak of een touw te schommelen en is gemakkelijk te voeden, daar hij genoeg neemt met bananen, ananas, en andere sappige vruchten, zelfs met rijst en gekookte aardappelen.